

Яценко Е.О.

здобувач, Запорізький національний університет

СПІВВІДНЕСЕНІСТЬ ТА ІНТЕРАКЦІЯ МЕТАФОРИКИ З СИМВОЛІКОЮ В МОВНОМУ ПОЛОТНІ МОДЕРНИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Дослідження особливостей мовної актуалізації символіки в модерних поетичних текстах залучає тією чи іншою мірою тропи, фігури мови та інші засоби надання виразності висловлюванню, що виконують особливу функцію мовних одиниць – функцію впливу. В цьому контексті особливе місце належить метафорі, яка окрім надання експресивності та емоційності в модерній поезії часто відіграє роль у створенні символічного компоненту значення в мовних одиниць.

Загалом модерні поетичні тексти характеризуються широким використанням метафорики, що часто слугує засобом надання виразності символіці та виконує функцію підсилення і поглиблення символічного смислу, оскільки символіка в модерній поезії залучає компонент емоційності та асоціативності. Тому в рамках даного дослідження виявляється доцільним розглянути особливості символічної метафорики модерних поетичних текстів та виявити закономірності функціонування метафори в якості символу.

В лінгвістичній науковій парадигмі низка мовознавців, зокрема, М. Блек, Д. Девідсон, Дж. Лакофф, С. Ульманн [10; 12; 15; 16] та ін. розглядають метафору як результат семантичного зсуву на рівні значення, що обумовлений певними властивостями свідомості. Ми схильні вважати, що метафора є таким когнітивно-семіотичним явищем, що зумовлює формування нових смислів на основі зіставлення мовних елементів: в результаті утвореної таким чином єдності виникає нове, образне значення, що неможливо розкласти на семантичне значення її складових мовних елементів.

Тобто, утворення метафори – не просто лінгвістичне явище, що відбувається на поверхневому рівні мови, а бере початок в більш глибинному когнітивному процесі творчого характеру, який відкриває нові можливості розвитку значень [5, с. 376-377]. Таким чином, метафора є когнітивно обумовленим явищем, що знаходить втілення в мовних одиницях за рахунок їхніх семантичних потенцій.

Виділяють три рівні ідеальних конструкцій когнітивного процесу, що дає народження метафорі:

- 1) поверхнева мова;
- 2) семантика;
- 3) пізнання [3, с. 9].

Ці три рівні взаємозалежні і проникають один до іншого: описуючи метафору як семантичний процес, слід звертатися до поверхневого мовного контексту, в якому вона виникає, і, розглядаючи метафору як когнітивний процес, слід враховувати чуттєво сприйнятне оточення, в якому народжується її розуміння. Отже, метафора виникає на основі процесів, що відбуваються в свідомості, коли людський мозок шляхом певних ієрархічно організованих операцій співставляє два неспівставних

референта, що призводить до семантичної концептуальної аномалії, симптомом якої є певна емоційна напруга в результаті зусиль свідомості, спрямованих на те, щоб співвіднести ці референти один з одним [3, с. 11].

Таким чином, в процесі метафоризації завдяки незвичному співставленню і в подальшому порівнянню в свідомості двох понять, виявляється схожість і несхожість, відбувається пізнання того, що є недоступними для досвіду, за допомогою системи первинних понять та знайомих образів. Тому можна вважати, що «метафора народжує нові смисли, використовуючи вже наявні знання про світ» [1, с. 96], в результаті чого збагачується розуміння вічно мінливої дійсності, оскільки, порушуючи концептуальні обмеження таксономій, метафора підмічає те, що могло б лишитися непоміченим [8; 4], оскільки в метафорі певні слова набувають нового «розширеного» значення, і саме вживання метафори дає можливість виокремити це значення [12, р. 31].

В модерній поезії метафорі як художньому засобу, що ґрунтується на сполученні несумісного, належить визначна роль. Наприклад, яскрава образність поеми Т.С. Еліота “The Waste Land” ґрунтується значною мірою саме на метафориці складних концептуально насичених образів:

*April is **the cruellest month**, breeding*

*Lilacs out of the **dead land**, mixing*

Memory and desire, stirring

***Dull roots** with spring rain* [13, р. 60].

Тут привертає увагу низка метафоричних епітетів: “*the cruellest month*”, “*the dead land*”, “*dull roots*”, які самі по собі, поза текстом, нічого не означають, але в контексті набувають глибини і втілюють потужність задуму Т.С. Еліота. На початку поеми вони створюють гнітючу атмосферу, в якій чуються похмурі застереження, загроза, яка передрікає, що не варто і сподіватися, що попереду очікує щось добре.

Таким чином, метафоризація також вможливорює активацію «невизначеного» значення, що міститься в семантичному компоненті багатьох слів, і яке може стати фіксованим завдяки контексту [17]. Отже, метафоричність ґрунтується на буквальному значенні складових її мовних одиниць, оскільки, будучи одиницею другорядної номінації, вона формує нове мовне значення на базі вже існуючих.

Отже, метафоричне значення полягає не лише в семантичному конфлікті, але й у новому значенні, що виникає на основі буквального значення мовних одиниць. При метафоризації первинне значення слів продовжує функціонувати і залишається дієвим завдяки правилу, яке пов'язує між собою різні значення. Адже, слово, окрім звичайної для нього референції, має ще дві особливі сфери додавання: одну – для метафори, іншу – для модальних та подібних до них контекстів [9]. Можливо, виходячи з цього можна пояснити метафору як випадок неоднозначності: в контексті метафори певні слова мають одночасно і нове, і своє первинне значення.

В модерних поетичних творах співвідношення цих двох значень в поетичній метафорі буває різного ступеню. На перший план може бути висунуте буквальне або вторинне значення, а інше немов би акомпанувати йому, або обидва значення можуть знаходитися в певній рівновазі між собою. Втім, в більшості випадків в поетичній метафорі буквальне значення приглушується вторинним, а первинне значення надає лише емоційного забарвлення метафорі. Як приклад прояву цього явища в тексті

розглянемо фрагмент з поеми В.Б. Єйтса “The Circus Animals’ Desertion”:

*Old iron, old bones, old rags, that raving slut
Who keeps the till. Now that my ladder’s gone
I must lie down where all the ladders start,
In the foul rag-and-bone shop of the heart* [18, p. 1103].

Поетичні метафори “*the foul rag-and-bone shop of the heart*” та “*that raving slut / Who keeps the till*” несуть емоційний компонент, символічно втілюючи душевний стан трагізму поета, що ототожнює свій творчий шлях зі сходами.

Під час метафоризації поети-модерністи часто вдаються до такого художнього прийому, як гра слів, коли слову в метафорі приписується два різних значення – буквальне та образне – одночасно, причому буквальне значення стає прихованим, а образне значення несе основне семантичне навантаження. Розглянемо як приклад фразу з поеми Т.С. Еліота “The Waste Land”, метафорика якої будується на грі слів: “*By the waters of Leman I sat down and wept*” [13, p. 63]. Ця фраза представляє самого оповідача, що розкриває свої почуття. Слово “*Leman*” означає не тільки Женевське озеро, де в 1921 році Т.С. Еліот працював над «Безплідною землею», але й має застаріле значення “*lover, sweetheart*” або “*unlawful lover*” – тому в контексті поеми відбувається гра слів, оскільки в цій частині поеми йдеться саме про трагічність кохання і зраду. Таким чином, тут “*Leman*” має подвійне означення і несе в собі символічний підтекст, що реалізується контекстуально. Таким чином, головним у метафорі є не її прихований зміст, а той вплив, що вона чинить [12, p. 38], тобто, актуалізація емоційності.

Отже, метафори «сповнені змістом» [14, p. 79]: концептуальним і емоційним, тому перелік того, що вони означають, не має кінця [11]. Тобто, метафорі належить роль призми, через яку людина виконує акт бачення світу [8, с. 177]. Адже метафора через «деяке буквальне твердження примушує нас побачити один об’єкт немов би в світлі іншого, що несе в собі прозоріння» [10, p. 157]. Таким чином, метафори дозволяють помітити те, що інакше могло б лишитися непоміченим, допомагають побачити приховані властивості речей та предметів. Отже, метафора прагне заповнити лексичні лакуни або охарактеризувати та більш глибоко проникнути у сутність вже пізнаних об’єктів [12, p. 43], розкриваючи вражаючі аналогії та схожості.

Так, в модерній поезії метафора є одним із найпродуктивніших засобів, за допомогою яких відбувається вербалізація складної художньої дійсності і слугують засобом поглиблення символічного змісту. Т.С. Еліот, переходячи від зовнішнього до внутрішнього при зображенні світу і людини в поемі “The Hollow Men”, звертається до метафоризації ключових понять, що несуть символічне значення: “*hollow men*”, “*stuffed men*”, “*here we go round the prickly pear*”. Художня єдність твору сконцентрована саме на центральному образі-символі і водночас метафорі «порожніх людей», що символічно уособлює трагізм сучасної людини, її позбавлену духовності сутність, а також біль за неї, що в Т.С. Еліота супроводжується жалем і водночас іронією.

З точки зору інтерпретативного підходу, мовна метафорика представляє собою своєрідну семіотичну матрицю дуже складної організації, оскільки певний об’єкт часто може отримувати неочікуване метафоричне осмислення. Тому інтерпретаційна процедура є рядом когнітивних операцій, що дозволяють приписати значення даній мовній послідовності [6, с. 363]. Метафора досягає своєї

мети лише шляхом передачі закодованого повідомлення, тому вона завжди потребує інтерпретації, будучи розрахованою на «самостійне вилучення та аналіз асоціацій, що вона викликає» [7, с. 29].

Наприклад, підвищеною асоціативністю наділена метафора “*the last fingers of leaf*” в поемі Т.С. Еліота “*The Waste Land*”. Її значення концептуально обумовлене: тут відбувається символічна персоніфікація явищ природи, оскільки в поемі природа, яку сприймає оповідач і яка його оточує, наділена тими ж властивостями, що й людина. Відповідно, зміни, що відбуваються в душі людини, торкаються і її. Дряхліюча природа змальована в поемі через метафоричний образ Темзи: оскільки, на думку автора, сучасний світ уражений безплідністю, метафорично представлений дух, що мешкав в річці, вмирає, бо прийшла осінь. Німфи, символічні персоніфікації священного ества річки, залишають місце свого житла:

*The river's tent is broken: The last fingers of leaf
Clutch and sink into the wet bank. The wind
Crosses the brown land, unheard.
The nymphs are departed* [13, p. 67].

Гнітючий настрій створюється за допомогою розгорнутих фразових метафор: «*The river's tent is broken*», «*The last fingers of leaf clutch and sink into the wet bank*», «*the brown land*», де згідно з авторським концептом земля не просто бурого відтінку, а вона гние, символізуючи духовний занепад людства.

Отже, в модерних поетичних текстах метафорика дуже тісно пов'язана з символікою і відмежування символу від метафори часто буває надзвичайно тонким. В модерній поезії простежується тенденція функціонування метафорики в якості підґрунтя символіки, що надає емоційності та збагачує поетичну мову. В цій функції метафора набуває загадкового смислу, на який її ідейна образність вказує як на щось їй стороннє, оскільки символ за своєю сутністю – це знак з нашаруванням значень та смислів, в якому, на відміну від метафори, старий смисл витісняється новим.

В модерних поетичних текстах часто з метафоричних образів розвиваються символи того ж змісту, але з глибшим, прихованим підтекстом. Наприклад, в поемі Т.С. Еліота “*The Waste Land*” основним смислотворним засобом є метафора, що містить неочікувані конотативні асоціації:

*Winter kept us warm, covering
Earth in forgetful snow, feeding
A little life with dried tubers* [13, p. 60].

В наведеному фрагменті сніг в складі метафоричного словосполучення “*forgetful snow*” контекстуально виступає символом смерті і забуття.

Таким чином, якщо розглядати символ як таку мовну категорію, смислові потенції якої ширші за їхню дану реалізацію, оскільки зв'язки, до яких вступає символ за допомогою свого вираження з тим чи іншим семіотичним оточенням, повною мірою не вичерпують його спектру значень, а метафору як мовний засіб, що більше виконує не смислову, а емоційну функцію, то можна вважати, що символічна метафорика є поєднанням цих властивостей, вона містить прихований підтекст і водночас наділена емоційністю.

Отже, метафорика розширяє смислові потенції символіки. Будь-який символ може мати принаймні дві протилежні інтерпретації, які повинні злитися,

щоб він набув свого повного смислу [2, с. 46], що утворює той смисловий резерв, за допомогою якого символ може вступати до несподіваних зв'язків, змінюючи свою сутність та непередбачуваним чином впливати та деформувати змістовні характеристики та відтінки значень свого текстового оточення відповідно до канонів модерної поезії. Завдяки цій властивості символа в модерних творах відбувається актуалізація багатозначності ключових слів, що, в свою чергу, розширяє смислові потенції символіки: поет переносить слово до такого контексту, що здатне виявити всі основні значення та відтінки значення слова, більшість яких втрачається або не прослідковується в буденній мові.

Як приклад розглянемо фрагмент з поеми Т.С. Еліота "The Waste Land". В її першому розділі з'являється мадам Созостріс з картами таро, які Т.С. Еліот метафорично називає "a wicked pack of cards", що водночас містить певний підтекст:

*Madame Sosostris, famous clairvoyante,
Had a bad cold, nevertheless
Is known to be the wisest woman in Europe,
With a wicked pack of cards* [13, p. 65].

В даному контексті слово "wicked" вживається не лише в значенні «підступний» або «відьмацький», але і в значенні «гріховний», оскільки, за Т.С. Еліотом, ворожіння шарлатанки, тобто, хибне розуміння світу, є гріховним. Таким чином поет символічно вербалізує своє ставлення до хибного шляху пізнання світу. Звернення до метафоричності мовних одиниць концептуально розширяє і поглиблює символічне значення виразу "a wicked pack of cards" і надає йому виразності.

Отже, поетичний світ поетів-модерністів досить складний і багатогранний, чим зумовлюється складність їхньої поетичної мови, а також розробленість мовного інструментарію та його варіативність. Для модерної поетичної мови характерне широке використання метафор, що виступають одним із основних засобів актуалізації символічного компоненту значення. Символічна метафорика спрямована перш за все на створення певного впливу через її емоційність, а також на поглиблене розкриття авторського концепту. Загалом в поетів-модерністів переважають розгорнуті авторські метафори, що існують лише в заданій системі імплікацій, а саме в контексті певного конкретного віршового твору. Тому розуміння метафоричної символіки модерної поезії передбачає обізнаність в художньому світі поетів-модерністів та знання особливостей їхнього ідеостилію, щоб віднайти поглиблені значення ними особливим чином поєднаних мовних одиниць, за рахунок чого вони набувають прихованих та асоціативних значень, а також визначити особливості тієї ролі, яку вони відіграють з метою передачі глибинного підтексту.

Література

1. Бент М.М. Метафора в раннем поэтическом творчестве Т.С. Элиота // Филологические науки. № 4. – 2006. – С. 96-103.
2. Бенуас Л. Знаки, символы и мифы. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2004. – 160 с.
3. Бондаренко И.В. Исследование метафоры на семантическом и когнитивном уровнях // Проблемы семантики и прагматики: Сб. науч. тр. Калининградск. ун-

- та. – Калининград, 1996. – С. 7-13.
4. Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое / В.Г. Гак // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 11-26.
 5. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 376-377.
 6. Растье Ф. Интерпретирующая семантика. – Н. Новгород: «Деком», 2001. – 368с.
 7. Серебrenникова Е.Ф. Языковая онтология семантических малых и объёмных форм // Вестник ИГЛУ. Сер. Лингвистика. – Иркутск: ИГЛУ, 2000. – С. 28-34.
 8. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988. – С. 173-203.
 9. Фере Г. Понятие и вещь // Семиотика и информатика. Вып. 10. – М.: Наука, 1978. – С. 188-205.
 10. Black M. Metaphor. – New Jersey: Prentice-Hall, 1982. – 172 p.
 11. Cavell S. Must We Mean What We Say? – N.Y: Scribner's, 1969. – 132 p.
 12. Davidson D. What Metaphors Mean // Critical Inquiry. – 1978. - № 5. – P. 31-47.
 13. Eliot T.S. Collected Poems: 1909 – 1962. – New York: Harcourt, 1988. – 183 p.
 14. Empson W. Seven Types of Ambiguity. – New York: Academic Press, 1985. – 142 p.
 15. Lakoff, G. How Metaphor Structures Dreams: The Theory of Conceptual Metaphor Applied to Dream Analysis, 1993. – 98 p.
 16. Ullmann S. Semantics. An Introduction to the Science of Meaning. – Oxford/New York, 1962. – 278 p.
 17. Verbrugge R.R. and McCarrell N.S. Metaphoric Comprehension: Studies in Reminding and Resembling // Cognitive Psychology. – 1977. – Vol. 9. – 164 p.
 18. Yeats W.B. A Vision. – New York: Macmillan, 1961. – 569 p.